

Літературне читання

Робота з художнім твором у 2-му класі

Віра НАУМЕНКО,

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри початкової освіти
та методик гуманітарних дисциплін,
Київський університет імені
Бориса Грінченка

З 1 вересня 2013 року другокласники розпочинають вивчати курс “Літературне читання”, який передбачає роботу з літературним твором як зразком мистецтва слова. Отримавши навички правильного, виразного, усвідомленого читання у 1-му класі (“УПШ”, 2012, №2), вони готові працювати з художнім словом.

Оскільки головною метою курсу визначено розвиток дитячої особистості засобами читацької діяльності, то зростають і вимоги дочителя, до добору необхідних форм і прийомів роботи, які забезпечать реалізацію зазначененої мети. Редакція попросила розповісти про особливості викладання курсу літературного читання в 2-му класі автора одного з підручників *.

Навчальний предмет “Літературне читання” — багатофункціональний. Уміння і навички, які формують на уроках цього курсу, є не лише предметними, а й загальнонавчальними — від того, наскільки у молодших школярів сформовано читацьку компетентність, залежить опанування учнями практично всіх навчальних предметів як у молодших класах, так і в наступних ланках загальноосвітньої школи.

Перед педагогами, які викладають предмет “Літературне читання”, ставлять такі **завдання**:

- формувати в учнів повноцінні навички читання;
- ознайомити школярів із дитячою літературою різної тематики і жанрів;
- художніми образами літературних творів формувати у дітей соціальні, морально-етичні цінності;
- формувати у школярів уміння сприймати, розуміти, аналізувати й інтерпретувати літературні тексти різних видів із використанням початкових літературознавчих понять;
- розвивати мовлення учнів; формувати уміння створювати власні висловлювання за змістом прочитаного (прослуханого);
- формувати вміння самостійно працювати з книжками різних типів і видів, здійснювати пошук,

добір інформації для розв'язання навчально-пізнавальних завдань;

- виховувати потребу в систематичному читанні як засобі пізнання світу, самопізнання, загальнокультурного розвитку.

Щоб на уроках літературного читання відбувалося становлення і розвиток якостей дитини-читача, здатної до самостійної читацької, творчої діяльності, та здійснювався мовленнєвий, літературний, інтелектуальний розвиток молодшого школяра, педагогові варто добирати такі форми й прийоми роботи, які сприятимуть активізації пізнавальної та емоційно-почуттєвої сфери учнів, заличення їх до діалогічної взаємодії з текстом та самовираження у творчості.

Попереднє ознайомлення з матеріалом розділу

Розпочинаючи роботу над розділом курсу, доцільно активізувати пізнавальний інтерес учнів, запропонувавши їм визначити, що чекає їх упродовж уроків літературного читання, що нового вони дізнаються.

У такій роботі допоможуть малюнки, які вміщено в підручнику після назви кожного розділу. Так, до розділу “З народного джерела” подано картинку, на якій зображені улюблени дітьми персонажі: Півник, Зайчик, Колобок та Лисичка. Навіть характер кожного можна визначити, “прочитати” за мімікою їхні думки. Така ілюстрація мотивує учнів і налаштовує на майбутню зустріч з цими персонажами.

* Літературне читання : підруч. для 2 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навчанням укр. мовою / Віра Науменко. — К. : Генеза, 2012.

Державний стандарт ● Мови і літератури

Після того як діти висунули свої припущення стосовно майбутніх зустрічей з персонажами творів, вони читають вступну статтю, у якій відображені зміст і характер вміщеного у розділі навчального матеріалу, подано інформацію про те, над чим працюватимуть далі, роз'яснення основних понять і перелічені жанри творів, які вивчатимуть.

З давніх часів український народ складав пісні, прислів'я, приказки, загадки тощо. Ці твори не записували, а від покоління до покоління передавали з уст в уста. Саме тому їх називають усною народною творчістю. Є серед народних творів і такі, що призначені для дітей. Це казки, дитячі пісні, забавлянки, скромовки, лічилки.

Підготовча робота до сприйняття творів розділу

Перед тим, як опрацьовувати основний навчальний матеріал, варто створити у дітей відповідний настрій, включити їхні думки і почуття в опрацювання творів. Для цього школярів спочатку ознайомлюють з невеликим текстом, який насычений образними висловлюваннями, мовними зворотами, збагачує мовлення дітей новими словами, що будуть зустрічатися у наступних творах.

Низенькі пороги — а двері широкі зробили нащадки і пісні високі одкрили їх навстіж: заходить, всемогутня, дзвени про колишнє і клич у майбутнє!

Максим Рильський

- Чому пісні, які народилися давним-давно, звучать і сьогодні? Як про це сказано у вірші?
- Про які особливості пісні розповідає поет?

Такі завдання допомагають налаштувати дитину на роботу з літературним твором як зразком мистецтва слова, навчити повноцінно сприймати художній твір, щоб його моральний, пізнавальний, естетичний потенціал збагачував її внутрішній світ.

Завдання випереджуvalного характеру

Завдання випереджуvalного характеру присвячені творам, які діти читатимуть у майбутньому. Оскільки зміст цих текстів іще невідомий учням, вони можуть виконати завдання правильно або

неправильно, але про правильність виконання дізнаються лише тоді, коли ознайомляться з твором. Так, молодшим школярам пропонують прокоментувати рядок з тексту, якого вони ще не читали; здогадатися, кому з персонажів може належати висловлювання; утворити речення з розкиданих слів; закінчити думку тощо. Такі вправи спонукають учнів до творчості, розвивають уяву й мислення.

- Здогадайся, з якого твору наведена нижче розмова.

— Ой, чи живі, чи здорові всі родичі гарбузові?
— Іще живі, ще здорові всі родичі гарбузові!

Спробуй назвати всіх гарбузових родичів із цього твору.

- Склади речення з поданих слів.

Сидить, надворі, її, коса, дівчина, коморі, в, а.
Це не просто речення, а твір. Чи знаєш ти, як називаються такі твори?

- Закінчи думку.

Поспішиш — людей

Чи відомо тобі, як називають цей і подібні вислови?

Ознайомлення з додатковими матеріалами до теми

Готуючись до повноцінного сприйняття нового тексту розділу, діти читають невеликі різноважанові твори на цю ж тему, розмірковують над їхнім змістом, уявляють персонажів, придивляються, прислухаються. Для такої підготовчої роботи можна використовувати загадки (авторські і народні), короткі повідомлення, художньо-пізнавальні тексти. Взаємодоповнюючи один одного, вони створюють художній образ, забезпечують можливості для порівняння, визначення особливостей художньої манери кожного автора, проявленій у створенні образу, для засвоєння учнями жанрової специфіки.

Наприклад, перед читанням тексту "Чи знаєш ти?", учні спочатку ознайомлюються з чотирма невеликими текстами, у яких розповідається про солов'я. Серед них і пісня, і опис цієї пташки, і приказка, і розповідь про спів солов'я. Звісно ж, треба повідати дітям про те, чому соловей — невеличка сіренька пташка — привертає до себе увагу, чому про неї багато

Державний стандарт ● Мови і літератури

роповідають у творах різних жанрів. Читаючи загадку Степана Жупанина, відтворюємо пісню солов'я, шукаємо в тексті слова, якими описана пісня-співаночка (*радісна, голосна, лине з гаїв*), з народної загадки дізнаємось, що соловей (*маленький, сіреневий*) гарно співає. Порівнююмо авторську загадку з народною, знаходимо спільне (*линен пісня з гаїв, пісня гарна, радісна, голосна*) та відмінне (*у народній загадці описана сама пташка, а у авторській — її пісня*).

Аналізуючи текст Алевтини Волкової “Весна зелені”, необхідно відтворити в уяві дітей образ весни в розквіті й буянні. Прочитаємо другий абзац. Що описується? (*Квіти черемхи*). У тексті сказано, що черемха білими хмаринками вкрилася (а не просто розцвіла). Ми не тільки бачимо розквітлу черемху, а й чуємо запах її квітів. Які звуки чуємо? (*Щебет пташок і чарівні переливи солов'я*). А тепер пригадаємо з прочитаних творів, якими словами називають спів солов'я? (*Співаночка, а ще трелі, тъхкання*). Що вже читали і знаємо про цю пташку? (*Маленька, сіреневка*). Що нового дізналися? (*Співає в травні, коли розпустилася черемха*).

Уся проведена попередня робота немовби підводить читачів до розгадування інтриги: чому ж у цей час так чарівно співає соловей? І тут вчитель повідомляє: “Про це йдеться в тексті «Чи знаєш ти?»”. Дітям лишається тільки “поглинути” новий матеріал.

Організована таким чином робота формує у школярів потребу в систематичному читанні як засобі пізнання світу та самопізнання.

Формування літературознавчих понять

Кожне літературознавче поняття у молодших школярів на практиці формують під час аналізу твору за допомогою запитань. Для цього терміни, які учні мають засвоїти у курсі “Літературне читання”: персонаж твору, герой твору, головний герой твору, ритм, повтор, настрій твору, розвиток подій тощо — винесено перед текстом. Діти читають зазначений термін і далі, ознайомлюючись із твором, відповідаючи на запитання вчителя, з’ясовують на практиці зміст поняття.

Так, у пісні “Два півники” багато персонажів. Про кожного є що розповісти. Тому й пропонують запитання і завдання: про кого ця пісня? Назви всіх персонажів твору. Розкажи про кожного з них. Хто тобі подобається? Хто не подобається?

Робота над творами розділу “З народного джерела”

У першому розділі курсу “Літературне читання. 2 клас” твори підібрані так, щоб сформувати у дітей уявлення про усну народну творчість, багатство її видів. Із цією метою у підручнику твори кожного виду усної народної творчості зібрані у “скриньки”:

скринька пісень-небилиць, скринька пісень-забавлянок, пісень-ігор, загадок, прислів’їв і приказок, скромовок, лічилок тощо.

Працюючи над творами різних видів усної народної творчості, молодші школярі вчаться правильно вибирати тон читання (таємничий, бадьюний, лагідний), темп (повільний, швидкий), силу голосу, витримувати паузи, виділяти голосом логічні центри.

Роботу над кожним видом фольклору необхідно спрямовувати також на такі важливі аспекти літературного розвитку другокласників як формування умінь сприймати звукову образність, відчувати ритм, переносити ознаки одного предмета на інший за подібностю. Так, загадки, прислів’я зіткані з метафор, а скромовки мають витончене звукове оформлення, лічилки — чіткий ритм (чергування наголошених і ненаголошених складів), дитячі пісні — мелодійне звучання. На цей напрям роботи вчителя налаштовують завдання до них, подані в підручнику.

Вивчаючи фольклор, школярі також ознайомлюються з авторськими віршами та творами малих форм Марійки Підгірянки, Олени Пчілки, Степана Жупанина, які за мелодійністю нагадують народні пісні. Діти навчаються їх читати, відчувати красу художнього слова, уявляти описані картини, помічати слова, якими автор “малює” картини, чути звуки, якими наповнює їх.

Ознайомлюючи молодших школярів з авторськими загадками, скромовками та забавлянками, варто пропонувати порівнювати їх з народними. Таким чином, в учнів формують поняття “автор”, розширюють знання про багатство усної народної творчості. Роботу над запропонованим матеріалом необхідно спрямовувати на виховання інтересу до вивчення фольклору, розуміння значення цих творів для зображення морального, життєвого досвіду людини.

До цього ж розділу вміщено казки українського та інших народів світу. Казки навчають розуміти добро і спонукають його робити, розкривають інші грани життя, в якому мають місце підступність, хитрість, обман, навчають їм протистояти.

Прийом розгортання змісту твору з опорою на схему

Активізувати процес читання і розуміння казок допоможе прийом розгортання змісту казки з опорою на схему (в підручнику схеми подано, зокрема, до казок “Колобок”, “Горобець та билина”, “Лисичка-сестричка”, “Міньба”). Наприклад, із казки “Колобок” подано лише два уривки. Перший закінчується піснею, яку Колобок пропівав Зайчику.

Як скласти продовження казки? Тут же дається пояснення: так закінчується перша пригода Колобка.

Державний стандарт ● Мови і літератури

А далі в казці з'являються нові персонажі і все повторюється. Педагог ставить завдання: продовж розповідь за схемою, вміщеною на першому форзаці підручника.

Другий уривок — це діалог Колобка з Лисичкою і кінцівка. (Зауважимо, що в посібнику "Перлінка" до підручника "Літературне читання. 2 клас" кожну казку подано повністю).

Оскільки запропонований прийом роботи є абсолютно новим для вчителя, зупинимося на ньому детальніше.

Після того, як діти прочитають настанови щодо подальшої роботи, необхідно звернутися до схеми на форзаці.

Учні називають зображеніх персонажів, з якими Колобок зустрівся після Зайчика, запам'ятовують їх: Вовк, Ведмідь, Лисичка. Потім шукають у тексті казки першу пригоду Колобка. Вона починається словами: "Біжить та й біжить дорогою, коли це назустріч йому Зайчик". Читають це речення, замість Зайчика підставляють Вовка. І далі Вовк веде діалог з Колобком. Закінчивши пісенькою Колобка, починають читати знову зі слів "Біжить та й біжить...". І з Лисичкою пригода починається з цих слів, тільки після пісеньки Колобка діти читають другий уривок — продовження розмови Лисички з Колобком і кінцівку.

До схем варто звернутися повторно з метою навчання різних видів переказу: детального, вибіркового, узагальненого.

Запропонований прийом сприяє розв'язанню кількох завдань літературного розвитку дитини-читача:

- читання набирає творчого характеру;
- дитина вклучається в активний процес створення казки, вона відчуває себе співавтором;
- учень на практиці ознайомлюється з художнім прийомом творення казок — повтором;
- розвиваються літературні здібності молодшого школяра;
- читаючи казку повністю, учень порівнює свій варіант складеного фрагмента казки з оригіналом;
- читання в порівнянні розвиває швидкість, усвідомленість читання, критичне мислення дитини.

Прийоми літературного читання

Працюючи над текстами, необхідно виховувати у другокласників увагу до художнього слова, навчати уявляти, відчувати, розуміти художній твір. Для цього варто використовувати на уроках різні прийоми літературного читання.

Поділ тексту на окремі частини, структурні компоненти яких (речення) об'єднані загальною смисловою ознакою, тобто мікротемою. У ліриці це строфа, під час аналізу якої необхідно визначити її емоційну домінанту.

Читання тексту "під лінгвістичним мікроскопом" (термін М. М. Шанського) передбачає дуже ретельне ознайомлення з текстом, при якому не можна пропустити жодної деталі, варто зупинятися на незвичайних висловах, словах-загадках (метафорах), суті авторських словах. Цей прийом допомагає виробити в учнів уважність до метафор, художніх засобів, вміння їх розпізнати, виділити з "тканини" цілого тексту. Прийом сприяє збагаченню словникового запасу дітей.

"Стилістичний експеримент" (О. М. Пєшковський, М. В. Щерба та ін.), метою якого є з'ясування, чому автор використав саме це слово, а не інше. Як зміниться смисл, якщо замінити (додати, забрати) хочаб одне слово? Наскільки вдало підібране слово?

Спостереження за морфологічним складом, синтаксичним ладом. Увагу дітей звертають на те, що кожна частина мови виконує в тексті певну функцію: прікметники дають фотографію предмета, затримують увагу читача на ознаках; дієслова допомагають сприйняти картину у динаміці тощо.

Спостереження за ритмічним складом тексту. Вчитель своїми запитаннями спрямовує увагу дітей на ритмічний склад тексту (ритм довгих рядків спокійний, розмірений, коротких — жвавий). На конкретних прикладах педагог демонструє, що інколи поет змінює довжину рядка, тоді на його промовляння витрачається стільки часу, як і на довгий рядок цього вірша за рахунок пауз.

Визначення настрою твору відбувається під час пошуку слів, якими передано стан, почуття персонажа та визначення причини переживання такого почуття.

Узагальнювальні запитання допомагають зібрати образ, вийти на новий рівень сприймання лірики. Аналізуючи з учнями вірш, учитель ставить проблему, а розв'язують її учні.

Уявлення описаних картин, словесне їх малювання (називання уявлюваних об'єктів, визначення фарб, якими наповнена картина).

Зіставлення художніх образів, художніх засобів, використаних різними авторами для змалювання однакових картин.

Нижче подаємо приклад конспекту уроку літературного читання для 2-го класу, який ілюструє описані вище прийоми та методики роботи з твором.

Скринька пісень-небилиць

Конспект уроку літературного читання для 2-го класу

Мета. Ознайомити дітей з особливостями дитячої народної пісні, поняттям “персонаж твору”. Формувати вміння визначати жанрові особливості пісні-небилиці, виділяти в тексті описані події, вчинки персонажів, давати їм оцінку, виразно і правильно читати, передаючи голосом пісенний характер твору. Виховувати інтерес до дитячої пісні.

Тип уроку — урок ознайомлення з новим твором.

Хід уроку

I. Організаційний момент (1 хв)

II. Перевірка домашнього завдання (4–5 хв)

1. Бесіда

— Які твори називають народними? (Які не мають одного автора, а складені народом).

— У чому їхня особливість? (Вони передавалися з вуст у вуста, при цьому часто змінювалися, тому один і той же твір може мати кілька варіантів).

— Які ви знаєте жанри українських народних творів? (Казки, пісні, загадки, прислів'я, приказки, забавлянки).

2. Турнір “Відгадай загадку”

Змагання відбувається між рядами. З кожного ряду по черзі хтось із дітей читає підготовлену вдома загадку. Учні, які сидять в іншому ряду, мають право відгадати її. Команда отримує бал за правильну відгадку. Вчитель записує у спеціальну таблицю на дошці усі бали. В кінці турніру підбивають підсумки. Переможців вітають оплесками.

III. Підготовка до сприйняття нового матеріалу (5–6 хв)

1. Артикуляційні вправи

Вправа 1. Прочитати правильно слова:

сестриця	скрипичка
сестриці	скрипичці
козуненка	ніженки
козуненьці	ніженьками

Вправа 2. (“Не зіб’юся”) Прочитати слова кожної колонки швидко, не зупиняючись перед наступним словом у колонці:

млин	ріжки	ніжки
млин	ніжки	ріжки
лин	ріжки	ніжки
млин	ніжки	ріжки

2. Вправа “Відшукайте слова”

— Серед поданих у таблиці № 1 букв знайдіть і прочитайте слова. (Пісня, два півники, коза, курочки, козеня).

Таблиця № 1

з	ж	а	і	т	п	і	с	н	я	о	п	р	с	т	у	ф	и
д	т	о	м	д	в	а	к	п	і	в	н	и	к	и	л	м	н
к	р	ц	а	п	л	к	о	з	а	ж	к	у	р	о	ч	к	и
л	м	н	о	і	а	р	в	к	о	з	е	н	я	т	к	о	д

3. Тест “Перевірте свою здорову пам’ять”

— Розгляніть таблицю № 2 протягом 30 сек. Закрійте її. Розгляніть таблицю № 3, упізнайте ті слова, які є в таблиці № 2, і поставте біля кожного з них позначку в кружечку.

Таблиці можна намалювати на дошці або на великому аркуші паперу.

Таблиця № 2

Коза	Горох	Скрипка
Півень	Козеня	Мішок із зерном
Курочка	Вовк	Цап

Таблиця № 3

Вовк	☐	Півень	☐	Цап	☐	Сито	☐
Коза	☐	Мішок із зерном	☐	Млин	☐	Курочка	☐
Горох	☐	Скрипка	☐	Козеня	☐	Зерно пшениці	☐

IV. Повідомлення теми уроку (1 хв)

— Ми продовжуємо знайомитися з усними народними творами. Сьогодні ознайомимося з піснями-небилицями.

V. Ознайомлення з новим матеріалом (16–18 хв)

1. Робота з підручником

— Прочитайте визначення на с. 5 підручника.

2. Вибіркове читання

— Прочитайте рядки, з яких ви дізналися, чим особливі пісні-небилиці.

3. Робота за малюнком у підручнику (с. 6)

— Прочитайте заголовок. (“Два півники”).

— Уважно розгляніть малюнок. Кого бачимо на ньому? (Двох півників).

— Що роблять півники? (Відповіді дітей).

— Як вони працюють? (Дружно, старанно).

Державний стандарт ● Мови і літератури

— Чим молотять горох? (*Відповіді дітей*).

— Як називають палицю, якою молотять горох та колоски? (*Ціл*).

— Який настрій у півників? (*Відповіді дітей*).

— З чого це видно? (*Відповіді дітей*).

4. Виразне читання тексту вчителем

Мелодійно, дотримуючись пісенної інтонації, ніжно промовляючи слова “півники”, “курочки” та інші, вчитель читає твір. Спочатку спокійно, милуючись описаною картиною, а потім, коли з’являється вовчок-сірячок, із тривогою.

5. Бесіда за змістом прочитаного

На дощці або на окремих таблицях перед дітьми розміщено “словничок настрою”: веселий, радісний, святковий, урочистий, сумний, тривожний.

— З яким настроєм ви слухали пісеньку?

— Шо робили курочки-чубарочки? (До млина горох носили).

— Хто ще допомагав півникам горох молотити? (Цап, коза, козеняtko, цапеня).

— Коли ви хвилювалися?

— Хто порушив спокій? (Вовчок-сірячок).

— Як старий цап захистив цапеня? (Схопив новенькі віжки, одібрав, залигав цапеня за ріжки).

6. Самостійне читання тексту дітьми мовчки

Прочитайте текст іще раз самостійно, виберіть слова, які для вас не зрозумілі.

7. Словникова робота

Молотити — вибивати зерно із колосся або стручків.

Меле, молоти — подрібнювати зерно на борошно.

Млин — механізм, за допомогою якого мелють зерно.

Чубарочка — з чубчиком.

Дерти крупу — подрібнювати зерно.

Віжки — тонкі шкіряні смужки.

Залигувати — надівати мотузку (віжки) на роги.

Ківш — невелика глибока посудина круглої або овальної форми.

8. Вивчення нового літературного поняття

— Сьогодні на уроці ми вивчимо ще одне поняття — “персонаж твору”. Як ви гадаєте, що воно означає?

(*Відповіді дітей*). Персонажами називають тих, хто діє у творі.

— Назвіть усіх персонажів твору. (*Необхідно, щоб діти називали персонажів так, як у тексті: курочки-чубарочки, вовчок-сірячок, півники, цап, коза, козеняtko, цапеня. Якщо учні забувають повні назви персонажів, порадьте знайти їх у тексті*).

VI. Узагальнення отриманих знань (7–8 хв)

1. Вибіркове читання твору та його аналіз

— Прочитайте першу строфу вголос.

— Про кого йдеться в пісеньці.

— Прочитайте той фрагмент тексту, де описано, що робить кожен персонаж.

Після розповіді учнів про кожного персонажа потрібно звернути увагу на те, що, як сказано у пісні, працювали всі: і дорослі, і маленькі. Це характерно для українського народу, для його творчості: прославлення праці, працелюбства, прагнення працею прибрати блага, долучатися до праці змалечку. Ще в пісні оспівують уміння працювати й відпочивати.

— Як ви гадаєте, до якого жанру народної творчості належить цей твір? (*Пісня-небилиця*).

— Обґрунтуйте свої міркування.

— Прочитайте, які емоційно-забарвлени слова надають твору милозвучності (козеняtko, півник, козуненька, сестриця, татуня, мамуна тощо).

2. Виразне читання пісні учнями

Діти кілька разів читають пісеньку вголос, досягаючи цілковитої правильності, виразності.

3. Виконання завдань до тексту

Учні читають завдання до тексту та виконують їх (с. 7).

VII. Підсумок уроку (3–4 хв)

1. Підсумкова бесіда

— Що таке пісня-небилиця?

— З якою піснею-небилицею ви сьогодні ознайомилися?

— Хто такий персонаж?

— Назвіть персонажів пісні “Два півники”.

2. Усне “малювання”

— “Намалюйте” свої словесні малюнки до окремих фрагментів твору.

VIII. Домашнє завдання (1 хв)

За бажанням вивчити пісню “Два півники” напам’ять. Відшукати інші дитячі пісні-небилици, навчитися читати їх виразно. ●